

მეცნიერება ლიტერატურის შესახებ ისეთივე ცვლილებებსა და ძვრებს განიცდის როგორც თავად ლიტერატურა. იმლება ზღვარი ლიტერატურის კვლევის მეთოდებს შორის. ნებისმიერი მეთოდის უპირატესობა ამ თუ იმ ქვეყნის ან ეპოქის ისტორიულ-პოლიტიკური და სოციალურ-კულტურული თავისებურებებითაა განპირობებულია (Todorov 2007 :37).

ლიტერატურული ნაწარმოებების კვლევის მეთოდებში გამოიყოფა ორი თვალსაზრისი და მიდგომა: ერთის მიხედვით, ლიტერატურული ნაწარმოები ღირებულია იმით, რასაც იგი თავად წარმოადგენს და ხელოვნების არსი თავად ტექსტის საშუალებით ვლინდება; მეორე მიდგომა, ლიტერატურულ ნაწარმოებში ტექსტის მიღმა და ტექსტზე უფრო ღირებულის ამოცნობასა და გააზრებას გულისხმობს (მწერლის პიროვნების, ფსიქოლოგიური თუ საზოგადოებრივი ასპექტების, რაც ტექსტის გარდა მკვლევარის სხვა ღირებულებებით დაინტერესებას უტოლდება).

კვლევის ნარატოლოგიური მეთოდი, რომელსაც საფუძველი ჩაუყარეს თხრობის შესახებ თეორიის, ანუ ნარატოლოგიის სკოლის წარმომადგენლებმა (ჟ. ჟენეტი, ვ. შმიდი . . .), მხატვრულ ნაწარმოებს განიხილავს როგორც ნარატორსა (მთხრობელს) და რეციპიენტს (ნარატერს) შორის არსებულ ესთეტიკურ კომუნიკაციას, ამიტომ კვლევის ნარატოლოგიულ მეთოდს შუალედური ადგილი უკავია სტრუქტურალისტურ და რეცეფციულ-ესთეტიკურ მეთოდოლოგიებს შორის.

ნარატოლოგია თხრობის თეორიაა. იგი რუსული ფორმალისმის (ვ. შკლოვსკი, ბ. ტომაშევსკი), ვ. პროპის, მ. ბახტინის, ტარტუს სკოლის წარმომადგენელთა (ი. ლოტმანი, ბ. უსპენსკი) გავლენით ჩამოყალიბდა (ლიტერატურის...2008:194). გასული საუკუნის სამოციან წლებში ნარატოლოგია სტრუქტურალისმის წიაღში აღმოცენდა და ნებისმიერი სახის ნარატივის (ლიტერატურული ნაწარმოები, კონოფილმი, თეატრალური წარმოდგენა . . .) საერთო სტრუქტურების განსაზღვრას ემსახურება, ანუ ნებისმიერი თხრობითი სახის ნაწარმოების (Косиков 2009:159). ნარატიულად მხოლოდ ის ტექსტი მიიჩნევა, რომლის ფიქციონალურ სამყაროში მთხრობელის შუალედური ინსტანციაა წარმოდგენილი. ეს ინსტანცია – მთხრობელია.

ნარატიული ტექსტებში განარჩევენ:

- 1) პროზაულ ტექსტს, რომელსაც მთხრობელი (ნარატორი) გვიყვება;
- 2) თხრობითი სახის მიმესურ ტექსტს, რომელსაც მთხრობელი არ ჰყავს (კინოფილმი, წარმოდგენა . . .);

3) ცალკე მდგომ, არანარატიული ბუნების მქონე, აღწერილობითი სახის ტექსტს (მაგალითად – პუბლიცისტური ტექსტები), რომელსაც მოხრობელი არ ჰყავს, მაგრამ იკვეთება ნარატორის ინსტანციის შექმნის ტენდენცია.

ნარატოლოგიური კვლევის საგანს მხატვრულ-ლიტერატურული ნაწარმოების სიღრმისეული სტრუქტურა წარმოადგენს. ნარატოლოგიური ანალიზის ძირითადი ეტაპებია:

- 1) ლიტერატურული ნაწარმოების კომუნიკაციური ბუნების დადგენა;
- 2) შემოქმედებითი პროცესის მრავალშრიან თხრობით პროცესთან გაიგივება;
- 3) სხვადასხვა დისკურსების გამოვლენა;

თხრობითი ინსტანციების თეორიული კვლევა გულისხმობს:

- ა) მხატვრულ ტექსტში კომუნიკაციური ჯაჭვის (ინფორმაციის გამცემის და მიმღების) დადგენა;
- ბ) კომუნიკატის (ტექსტი) ნიშანთა სისტემად განხილვა, რომლის კოდირება ინფორმაციის გამცემის მიერ წინასწარ ხდება;

განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს კომუნიკატის (ტექსტი) და გარელიტერატურული რეალობის (გარეფიქციონალური სამყარო) ურთიერთობა, რაც თხრობითი კომუნიკაციის დონეების იერარქიულ სისტემასთან არის დაკავშირებული.

ნარატოლოგიის მიმდევრებს ფორმალური სკოლის წარმომადგენელთა კონცეფციასთან მსგავსი მოსაზრება აქვთ სიუჟეტსა თუ ფაბულის არსზე. თუ ფაბულა არის ის, რასაც მხატვრული ნაწარმოები მოგვითხრობს, სიუჟეტად უნდა ჩაითვალოს ის, თუ როგორი სახით არის მოთხრობილი ყოველივე, თუმცა მხატვრული ნაწარმოების, კერძოდ – ნარატიული ტექსტის ამოცნობისას, სიუჟეტი განმსაზღვრეელ ფაქტორს არ წარმოადგენს.

ფაბულა მოვლენათა ერთობლიობაა, (ბ. ტომაშევსკი) ფაბულის საპირისპიროდ, სიუჟეტი (რეკოლუციური ელემენტი – ი. ლოტმანი) მოვლენათა თანმიმდევრობაა, ის კავშირია, რომელიც სხვადასხვა მოვლენებს და მოტივებს ერთმანეთთან აკავშირებს (Лотман 1970:161).

მოვლენა სიუჟეტური ქარგის (მოტივი – ფ. ვესელოვსკი) უმცირესი ერთეულია. ვ. შკლოვსკი სიუჟეტს ისეთივე ფორმად მიიხნევს როგორც რითმაა. ერთი და იგივე ინვარიანტულმა კონსტრუქტივმა სხვადასხვა სიუჟეტური რიგის სახით შეიძლება ჰპოვოს განვითარება. ერთ სიუჟეტურ რგოლში შეიძლება

რამდენიმე ქვერგოლი გაერთიანდეს. ლოტმანის აზრით, სწორედ ასეთი სახით ხდება სიუჟეტური ქარგის კონსტრუირება (Шкловский 1925: 56).

ი. ლოტმანი განარჩევს სიუჟეტიან და უსიუჟეტო ტექსტებს, „მოძრავსა“ და „უძრავ“ პერსონაჟებს. უძრავი პერსონაჟი უსიუჟეტო ტიპის სტრუქტურის ნაწილია, რადგან დადგენილი საზღვრის გარღვევა (ლიტერატურული ფიქციის ფარგლებში ინტრიგის საწყისი ელემენტი) მისთვის აკრძალულია. მოძრავი პერსონაჟს აქვს ამ აკრძალული საზღვრის გადალახვის „უფლება“. სიუჟეტის განვითარება კი აკრძალულის გარღვევას უკავშირდება. შესაბამისად, გმირის მისთვის ჩვეულ ვითარებაში გადაადგილება მოვლენას არ წარმოადგენს (Лотман 1970:171).

სიუჟეტიან ტექსტში სამი დონე გამოიყოფა: 1) უსიუჟეტო სემანტიკური სტრუქტურის დონე; 2) ტიპური ქმედების (მოცემულ სტრუქტურაში); 3) კონკრეტული მოქმედების დონე. ჯ. პრინსის ნარატოლოგიის ლექსიკონში გამოიყოფა შემდეგი სიუჟეტები: ბედნიერი დასასრულით, გარე სიტუაციაზე დამოკიდებული, შინაგანი, მარტივი, რთული, ეპიკური (ერთმანეთთან ნაკლებად დაკავშირებული ეპიზოდებისგან შემდგარი) და დრამატული (მჭიდროდ დაკავშირებული, შედუღაბებული ეპიზოდები).

ჩვენ გვანტერესებს, როგორ ხდება სიუჟეტური ქარგის განვითარება ისეთ მხატვრულ-ლიტერატურულ ტექსტში, როგორცაა ჟ. დე ნერალის მოთხრობა – „ორელია“, სიუჟეტების მაკონსტრუირებელი ელემენტების სიმცირის ფონზე.

ნარატოლოგია კომუნიკატის სიუჟეტურობის ორ მახასითებელს გამოჰყოფს:

- 1) მხატვრულ ნაწარმოებში თხრობის სტრუქტურა (რა სახით არის მოწოდებული ინფორმაცია (ნარატიული დონე);
- 2) დიალოგიზმის (ინტერტექსტის) ასპექტი (დისკურსის დონე);

ნარატოლოგიის მეთოდოლოგიის გამოყენება მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ ისეთი კატეგორიების კვლევისას როგორცაა დრო და სივრცე, პარატექსტი, მოთხრობელის (ნარატორი) ინსტანცია, ფოკალიზაციის, თხრობითი კომუნიკაციური დონეების მოდელის...

ნაწარმოებში ასახული ფიქციონალური სამყარო თხრობითი კომუნიკაციის დონეებადაა დაყოფილი (შმიდი 2003:39). თხრობით კომუნიკაციის დონეების მოდელს შორის ნარატოლოგია განარჩევს:

- 1) ლიტერატურული ნაწარმოების ფიქციონალურ სამყაროს
- 2) ასახულ სამყაროს
- 3) მოთხრობილ სამყაროს

4) ციტირებულ სამყაროს

თხრობითი კომუნიკაციის დონეების მოდელებს შესაბამისი თხრობითი ინსტანციები გააჩნიათ:

- 1) კონკრეტული ავტორი /კონკრეტული მკითხველი;
- 2) აბსტრაქტული ავტორი / აბსტრაქტული მკითხველი (იდეალური რეციპიენტი ან სავარაუდო ადრესატი);
- 3) ფიქტიური მთხრობელი და ფიქტიური ადრესატი (narrateur/narrataire) ;
- 4) პერსონაჟები.

სწორედ ნარატორის, მთხრობლის ინსტანცია ხდება განმსაზღვრელი ნარატიული ტექსტების ამოცნობის დროს: თუ ტექსტი ნარატიულია, იგი მთხრობლის ინსტანციას შეიცავს, თუმცა სტრუქტურალისტები ნარატიულად ყველა სახის ტექსტს მიიჩნევენ, რომელშიც ამბავია გადმოცემული (Шмид 203 :19).

ფოკალიზაცია (თვალთახედვა) გულისხმობს იმას, თუ ვისი თვალთახედვით მოგვითხრობს მთხრობელი ამბავს. იგი შეიძლება იყოს ნულოვანი (focalisation zéro), ანუ მოვლენები ყოველმცოდნე ნარატორის მიერ შეფასდეს, შიდა (interne), როდესაც მოვლენები რომელიმე პერსონაჟის მიერ არის შეფასებული და გარე (externe), რომელიც მოვლენების ობიექტურ თხრობას გულისხმობს. ასეთ შემთხვევაში, მოვლენებს არც მთხრობელის და არც ამბის სხვა მონაწილე არ აფასებს: ხდება მხოლოდ დაკვირვება და აღწერა (Raimond 2000: 127).

ნარატოლოგიაში, ნარატიული დრო და სივრცე ერთმანეთისგან არის გამიჯნული. ნარატიული დრო ტექსტის სტრუქტურის ნაწილია, სივრცე კი – კომპოზიციის. ნარატიული დრო განიხილება როგორც თხრობისა და ამბის დროთა თანაფარდობა. ამ კომბინაციაში, განმსაზღვრელი ამბის დროისა და თხრობის დროის ურთიერთშეფარდება ხდება, ანუ ირკვევა თუ რამდენი დრო ეთმობა ამა თუ იმ ამბის, ან მისი შემადგენელი კომპოზიციური ელემენტების თხრობას. თხრობის დრო შეიძლება ამბის დროზე მეტი (თდ>ად), ამბის დროის ტოლი (თდ=დ) ან ნაკლები იყოს (თდ<ად). მთხრობელს შეუძლია სიუჟეტურ ქარგას გადაუხვიოს და მკითხველს საკუთარი ან სხვათა მსჯელობები, აღწერები შესთავაზოს. ამ შემთხვევაში, ამბის დრო ნულის ტოლი იქნება, თხრობის დრო კი – განუსაზღვრელი (თდ=∞, ად=0). ზოგჯერ მთხრობელი დროს ისეთ ამბავს უთმობს, რომლის შესახებ ნაწარმოებში არაფერია მოთხრობილი: ამბის განვითარება ნაგულისხვია (ელიფსისი). ზოგ ნაწარმოებში, კონკრეტული ავტორი მკითხველს ამბავს თანმიმდევრობით, ანუ მოვლენებს

ქრონოლოგიურად ყველა, ანდა პირიქით – ანაქრონიულად: თხრობის მომენტისათვის უკვე მომხდარი (ანალებსისი), ან მოსალოდნელი (პროლებსისი) ამბის სახით. მთხრობელის მიერ ერთი და იგივე ამბავი შეიძლება რამდენიმეჯერ იყოს გადმოცემული ერთი ან რამდენიმე მთხრობელის მიერ (Jouve 1997 :34).

კვლევის დროს ჩვენ ვიხელმძღვანელოთ ნარატოლოგიაში დამკვიდრებული ტერმინოლოგიით, რომლის ანალოგი (საბოლოო სახით) ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში არ მოგვეპოვება.